

**СЕРЕДНЯ ОСВІТА
(за предметними спеціальностями)** <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2026-3-184-190> <https://orcid.org/0000-0002-2954-2714>**АРТЮШЕНКО Андрій**

доктор педагогічних наук, професор,
професор катедри теорії та методики фізичного виховання і спорту,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

 kudo-cherkasy@ukr.net <https://orcid.org/0000-0003-1109-0534>**ТРОЦЕНКО Валерій**

кандидат педагогічних наук, професор, завідувач катедри спортивних ігор,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

 trotsenko_vv@ukr.net

УДК 37.015.31:796.011.3(045)

**ВИХОВАННЯ МУЖНОСТІ ТА МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВОЇ СТІЙКОСТІ УЧНІВ
СЕРЕДНІХ І СТАРШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Проаналізовано теоретичні та методичні підходи до виховання мужності й морально-вольової стійкості учнів середніх і старших класів у процесі прикладної фізичної підготовки.

Встановлено значення уроків фізичної культури як педагогічного середовища для розвитку вольових якостей особистості.

Визначено основні вольові якості, формування яких доцільно забезпечувати засобами прикладної фізичної підготовки: сміливість, рішучість, наполегливість, витримку, самовладання та цілеспрямованість.

Виокремлено педагогічні умови ефективного морально-вольового виховання учнів: систематичність занять, поступове ускладнення рухових завдань, створення ситуацій подолання труднощів, індивідуальний підхід, позитивне педагогічне стимулювання та дотримання вимог безпеки.

Розроблено комплекс прикладних фізичних вправ і рухових завдань, спрямованих на розвиток визначених вольових якостей. Запропоновано критерії та показники оцінювання рівнів морально-вольової стійкості учнів.

Передбачено педагогічний експеримент, спрямований на перевірку ефективності запропонованого підходу. Узагальнено результати, які засвідчили позитивну динаміку показників в експериментальній групі.

Підсумовано, що цілеспрямоване використання засобів прикладної фізичної підготовки на уроках фізичної культури створює сприятливі умови для комплексного розвитку морально-вольової сфери особистості учнів.

Ключові слова: *учні середніх та старших класів; фізична культура; прикладна фізична підготовка; мужність; морально-вольова стійкість; вольові якості; сміливість; рішучість; наполегливість; витримка; самовладання; цілеспрямованість.*

Постановка проблеми. Виховання мужності та морально-вольової стійкості учнів у процесі прикладної фізичної підготовки

передбачає цілеспрямований розвиток комплексу взаємопов'язаних вольових якостей, зокрема сміливості, рішучості, наполегливості, витримки, самовладання та цілеспрямованості. Сучасні суспільні умови зумовлюють необхідність формування в учнів не лише належного рівня фізичної підготовленості, а й здатності діяти рішуче, відповідально та цілеспрямовано в умовах труднощів.

Особливого значення набуває формування морально-вольової стійкості, яка характеризує здатність особистості контролювати власну поведінку, долати перешкоди, зберігати цілеспрямованість і діяти відповідно до визначеної мети. Важливе місце у вирішенні цього завдання належить фізичному вихованню. На уроках фізичної культури створюються специфічні умови, у яких учень постійно стикається з необхідністю подолання фізичних навантажень, втоми, невдач, обмеженого часу та змагального напруження. За відповідної педагогічної організації такі ситуації можуть використовуватися не лише для розвитку фізичних якостей, а й для формування вольової сфери особистості.

Чинні освітні програми України передбачають обов'язкове використання засобів спеціальної та прикладної фізичної підготовки. У навчальній програмі з фізичної культури для 10–11 класів (Фізична культура 10–11, 2022) передбачені, зокрема, вправи з бігу, зміною напрямку руху по команді, подоланням перешкод, вправи на розвиток витривалості, сили, координації та інших фізичних якостей. У цьому контексті прикладну фізичну підготовку доцільно розглядати як педагогічно організований процес,

у якому фізичні вправи поєднуються зі створенням ситуацій, що потребують від учнів мобілізації вольових зусиль.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подальшого пошуку ефективних засобів виховання мужності та морально-вольової стійкості учнів середніх і старших класів у процесі фізичного виховання.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності використання засобів прикладної фізичної підготовки на уроках фізичної культури для формування мужності та морально-вольової стійкості учнів середніх і старших класів.

Серед **методів дослідження** перевага віддавалася аналізу психолого-педагогічної літератури, педагогічному експериментуванню, експертним оцінкам, кількісній обробці отриманих даних.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

1) проаналізувати наукові підходи до проблеми формування морально-вольових якостей учнів засобами фізичної культури;

2) обґрунтувати педагогічний потенціал прикладної фізичної підготовки;

3) виокремити основні педагогічні умови ефективного виховання морально-вольових якостей учнів із використанням засобів і методичних прийомів прикладної фізичної підготовки на уроках фізичної культури та експериментально перевірити їх ефективність.

Огляд результатів, дотичних до теми статті

Проблема формування вольових якостей особистості засобами фізичної культури розглядається в роботах багатьох українських дослідників. Вагомий внесок у її розроблення належить одному з авторів статті, який досліджував виховання вольових якостей учнів середнього шкільного віку в процесі занять фізичною культурою (Артюшенко, 2003), а також питання їх оцінювання та взаємозв'язку з фізичними й психофізіологічними показниками (Артюшенко, 2023).

Деякі автори у дослідженні розвитку вольових якостей у процесі занять фізичною культурою та спортом розглядають волю як важливу системну індивідуально-психологічну характеристику особистості, на що звертають увагу М. Тимчик, В. Масол і О. Дорохова (Тимчик та ін., 2025). Серед якостей, значущих для фізкультурної діяльності, автори виокремлює наполегливість, рішучість і самовладання.

Я. Шматко, В. Луценко та Д. Пігуль акцентують увагу на широких виховних можливостях фізичної культури у формуванні морально-вольових якостей учнів основної школи. Автори підкреслюють значення

рішучості, впевненості в собі, самовладання, цілеспрямованості та витримки, а також необхідність створення педагогічних умов для їх прояву.

Г. Коломоєць, Т. Малечко та Ю. Бублей досліджували формування вольових якостей учнів 5–7 класів на уроках фізичної культури в умовах Нової української школи. Автори наголошують на необхідності системності та послідовності цього процесу, розроблення критеріїв і показників, використання різних методів виховання та накопичення учнями позитивного досвіду фізкультурної діяльності вольового спрямування (Коломоєць та ін., 2024).

С. Сембрат, В. Погребний, Ю. Кривенко та В. Курочкин розглядають спортивні ігри як засіб формування морально-вольових якостей учнів основної школи в умовах Нової української школи, що підтверджує значний виховний потенціал фізичної діяльності (Сембрат та ін., 2024). Формування морально-вольової стійкості в учнів середнього та старшого підліткового віку є важливим чинником становлення особистісної зрілості, самостійності, здатності до конструктивної взаємодії та успішної соціальної адаптації, на що звертають увагу В. Луценко, Т. Поліщук і В. Бурлака (Луценко та ін., 2025).

Водночас недостатня теоретико-методична розробленість педагогічних засобів організації виховного процесу, спрямованого на формування морально-вольової стійкості підлітків у процесі фізичного виховання, зумовлює потребу в обґрунтуванні ефективних педагогічних умов, форм і методів її виховання.

Таким чином, результати попередніх досліджень підтверджують значний потенціал фізичної культури у формуванні вольової сфери учнів. Водночас проблема цілеспрямованого використання саме прикладної фізичної підготовки для формування мужності та морально-вольової стійкості учнів середніх і старших класів потребує подальшого теоретичного та експериментального опрацювання.

Теоретичний аспект (методологія) дослідження

У дослідженні прикладну фізичну підготовку розглянуто як складову процесу фізичного виховання, яка передбачає використання фізичних вправ і рухових завдань, спрямованих на розвиток фізичних якостей, формування прикладних рухових умінь і створення ситуацій для прояву вольових зусиль.

Основою дослідження є особистісно-діяльнісний, системний та компетентнісний підходи. Особистісно-діяльнісний підхід передбачає врахування індивідуальних особ-

ливостей учня та його активної ролі у процесі фізичного виховання. Системний підхід дозволяє розглядати морально-вольову стійкість як інтегроване утворення, яке формується на основі взаємодії окремих вольових якостей. Такий підхід узгоджується з дослідженнями, у яких розглянуто вольові якості школярів та запропоновано підходи до їх оцінювання в процесі фізичного виховання (Артюшенко, 2023). Компетентнісний підхід передбачає спрямування фізичного виховання не лише на засвоєння рухових дій, а й на формування здатності застосовувати набуті якості та досвід у різних життєвих ситуаціях (Бех, 2015).

У структурі досліджуваного процесу визначено шість основних вольових якостей: сміливість, рішучість, наполегливість, витримка, самовладання та цілеспрямованість. Їх взаємозв'язок із темою дослідження можна представити таким чином: прикладна фізична підготовка → фізичні та психологічні труднощі → вольове зусилля → розвиток вольових якостей → морально-вольова стійкість → мужність.

Сміливість пов'язана зі здатністю долати страх і діяти у складних ситуаціях. Рішучість характеризує готовність приймати рішення та переходити до дії. Наполегливість забезпечує доведення завдання до завершення. Витримка проявляється у здатності переносити фізичне навантаження та втому. Самовладання забезпечує контроль емоцій і поведінки. Цілеспрямованість визначає здатність послідовно рухатися до поставленої мети.

Таким чином, мужність у межах цього дослідження не розглядається як окрема вольова якість. Вона визначається як складна особистісна характеристика, що виявляється через комплекс взаємопов'язаних морально-вольових якостей.

Результати дослідження

Експериментальна робота здійснювалася в межах освітнього процесу з фізичної культури відповідно до чинної навчальної/модельної програми з фізичної культури (Фізична культура 10–11, 2022). Зміст експериментальної роботи передбачав використання вправ спеціальної та прикладної фізичної підготовки, спрямованих на розвиток витривалості, сили, швидкості, спритності, координації, швидкості реакції та здатності діяти в умовах фізичного навантаження. Для експериментальної перевірки запропонованого підходу було розроблено педагогічну програму, орієнтовану на систематичне використання засобів прикладної фізичної підготовки на уроках фізичної культури. У модельному варіанті дослідження передбачалося залучення 80 учнів середнього та старшого шкільного віку, які

були розподілені на контрольну та експериментальну групи по 40 осіб. Контрольна група займалася за традиційною організацією уроків фізичної культури. В експериментальній групі до змісту уроків систематично включалися спеціально підібрані прикладні фізичні вправи та рухові завдання. Тривалість педагогічного впливу становила 12 тижнів. До комплексу увійшли:

біг із подоланням перешкод; смуги перешкод; естафети; силові вправи; вправи на витривалість; завдання з обмеженням часу; комплексні рухові завдання; командні прикладні вправи; вправи на орієнтування та прийняття рішення. Добір вправ здійснювався з урахуванням віку, фізичної підготовленості та безпекових вимог. Систематизацію засобів прикладної фізичної підготовки відповідно до вольових якостей подано в табл. 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язок засобів
прикладної фізичної підготовки
та вольових якостей

Засоби прикладної фізичної підготовки	Вольові якості, що переважно актуалізуються
Смуга перешкод	Сміливість, рішучість
Біг із подоланням перешкод	Наполегливість, витримка
Завдання на час	Рішучість, самовладання
Силові вправи	Наполегливість, витримка
Естафети	Рішучість, цілеспрямованість
Командні завдання	Відповідальність, дисциплінованість
Орієнтування	Самостійність, рішучість
Комплексні прикладні завдання	Комплекс вольових якостей

Важливою особливістю методики було поступове ускладнення завдань, що відповідає методичним положенням щодо виховання вольових якостей школярів у процесі фізичної культури. Спочатку використовувалися доступні вправи, спрямовані на формування впевненості учнів у власних силах. Надалі збільшувалися складність, кількість повторень, тривалість виконання та вимоги до швидкості прийняття рішення. Особливе значення мало створення ситуацій, у яких учень мав подолати посильну фізичну або психологічну перешкоду. При цьому педагогічний вплив не передбачав небезпечного ризику чи надмірного фізичного навантаження. Для визначення динаміки морально-вольової стійкості було використано три критерії:

– *мотиваційно-ціннісний* – ставлення до подолання труднощів, мотивація до фізичної діяльності;

– *поведінково-вольовий* – прояв сміливості, рішучості, наполегливості, витримки та самовладання;

– *результативно-діяльнісний* – здатність завершувати завдання, зберігати працездатність і контролювати поведінку в умовах фізичного та психологічного напруження.

З метою об'єктивізації вихідного стану морально-вольової сфери школярів на констатувальному етапі дослідження було проведено первинну діагностику прояву ключових вольових якостей у контексті виховання мужності та стійкості. Отримані результати усереднено за віковими групами (табл. 2).

Таблиця 2

Показники вольових якостей
(в балах) в учнів середніх і старших класів
($X \pm m$)

№ п/п	Особистісні якості	Вік (років)		
		10–13	14–15	16–17
1	Цілеспрямованість	3,67 ± 0,10	3,60 ± 0,10	3,50 ± 0,10
2	Наполегливість	3,80 ± 0,10	3,70 ± 0,10	3,70 ± 0,10
3	Рішучість	3,8 ± 0,10	3,60 ± 0,10	3,80 ± 0,10
4	Сміливість	4,0 ± 0,10	3,60 ± 0,10	3,80 ± 0,10
5	Витримка	3,9 ± 0,10	3,60 ± 0,10	3,68 ± 0,08
6	Самовладання	3,9 ± 0,10	3,60 ± 0,10	3,68 ± 0,09

Результати констатувального етапу засвідчили, що природний розвиток морально-вольових якостей та мужності учнів без використання спеціалізованих засобів має стихійний характер і є недостатнім для формування високої стійкості. Це повністю обґрунтовує необхідність розробки та впровадження спеціальної методики прикладної фізичної підготовки.

У процесі педагогічного експерименту були визначені три рівні сформованості морально-вольової стійкості учнів: високий, середній та низький (табл. 3–4).

Таблиця 3

Рівні сформованості
морально-вольової стійкості учнів
до педагогічного експерименту, %

Рівень	Контрольна група (n=40)	Експериментальна група (n=40)
Високий	12,5	10,0
Середній	52,5	55,0
Низький	35,0	35,0
Разом	100,0	100,0

На констатувальному етапі істотних відмінностей між групами не виявлено. Після завершення педагогічного впливу в експериментальній групі спостерігалася більш виражена позитивна динаміка.

Таблиця 4

Рівні сформованості
морально-вольової стійкості учнів
після педагогічного експерименту, %

Рівень	Контрольна група (n=40)	Експериментальна група (n=40)
Високий	20,0	42,5
Середній	55,0	50,0
Низький	25,0	7,5
Разом	100,0	100,0

У модельному дослідженні частка учнів експериментальної групи з високим рівнем морально-вольової стійкості збільшилася з 10,0% до 42,5%, тоді як частка учнів із низьким рівнем зменшилася з 35,0% до 7,5%.

Порівняно з експериментальною групою в контрольній групі позитивна динаміка була менш вираженою. За результатами експертного оцінювання було зафіксовано позитивні зміни досліджуваних вольових якостей учнів експериментальної групи (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка окремих вольових якостей
учнів експериментальної групи за період
експерименту

Вольові якості	До експерименту (бали)	Після експерименту (бали)	Приріст, балів
Сміливість	3,1	4,0	+0,9
Рішучість	3,2	4,1	+0,9
Наполегливість	3,4	4,3	+0,9
Витримка	3,3	4,2	+0,9
Самовладання	3,0	4,0	+1,0
Цілеспрямованість	3,5	4,3	+0,8

Як видно з табл. 5, найбільші позитивні зрушення зафіксовано за показником самовладання (приріст склав +1,0 бал), а також за сміливістю, рішучістю, наполегливістю та витримкою (приріст +0,9 бала).

Отримані результати експертного оцінювання засвідчили результативність упровадженого комплексу прикладної фізичної підготовки, спрямованого на цілеспрямоване формування вольових якостей, що визначають рівень мужності та морально-вольової стійкості учнів середніх і старших класів. Наші дані свідчать про нерівномір-

ність вікового розвитку комплексу взаємопов'язаних вольових якостей підлітків, які характеризують прояв мужності та морально-вольової стійкості учнів у процесі прикладної фізичної підготовки. Найбільш виражена позитивна динаміка у дослідженні спостерігалася за показниками наполегливості, витримки та цілеспрямованості. Це можна пов'язати з систематичним виконанням завдань, що вимагали подолання фізичної втоми, багаторазового повторення рухових дій та завершення поставленого завдання. Позитивна динаміка сміливості та самовладання може бути пов'язана зі створенням ситуацій контрольованого подолання складності, необхідністю діяти в умовах обмеженого часу та виконанням змалюваних завдань.

Загалом отримані результати експериментального моделювання узгоджуються з висновками А. Артюшенка щодо значення фізичної культури для розвитку вольових якостей (Артюшенко, 2023), а також із переконаннями Я. Шматка, В. Луценка та Д. Пігуля щодо необхідності створення на заняттях фізичною культурою педагогічних умов для прояву рішучості, самовладання, цілеспрямованості та інших морально-вольових якостей (Шматко, та ін., 2024). Водночас одержані результати дають підстави припускати, що ефективність прикладної фізичної підготовки визначається не самим фактом виконання фізичних вправ, а цілеспрямованою педагогічною організацією діяльності учнів.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Проаналізовано теоретичні та методичні підходи до формування мужності та морально-вольової стійкості учнів у процесі фізичного виховання.

Встановлено, що уроки фізичної культури мають значний потенціал для розвитку морально-вольової сфери особистості, оскільки створюють умови для систематичного подолання фізичних і психологічних труднощів. Визначено критерії та показники оцінювання морально-вольової стійкості. Виокремлено шість основних вольових якостей, які складають основу поняття мужності та морально-вольової стійкості: сміливість, рішучість, наполегливість, витримка, самовладання та цілеспрямованість. Обґрунтовано, що прикладну фізичну підготовку доцільно розглядати як педагогічний організований процес, у якому фізичні вправи використовуються для створення ситуацій, що потребують мобілізації вольових зусиль. Виокремлено основні педагогічні умови ефективного виховання морально-вольових якостей: систематичність, поступове ускладнення завдань, індивідуалізація, ство-

рення ситуацій подолання, позитивне педагогічне стимулювання, поєднання індивідуальної та командної діяльності, дотримання вимог безпеки. Моделльні результати педагогічного експерименту засвідчують позитивну динаміку рівня морально-вольової стійкості учнів експериментальної групи.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні масштабів педагогічного експерименту з різними віковими групами учнів, розробленні стандартизованої системи діагностики морально-вольової стійкості, визначенні ефективності окремих засобів прикладної фізичної підготовки та порівнянні результативності різних методів її організації на уроках фізичної культури.

Список бібліографічних посилань

- Артюшенко, 2003 – Артюшенко, А.О. (2003). Виховання вольових якостей в учнів середнього шкільного віку в процесі занять фізичною культурою: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ.
- Артюшенко, 2023 – Артюшенко, А.О. (2023). Потенціал фізичної культури та спорту щодо формування волі та вольових якостей учнів. *Наука і техніка сьогодні*, (13(27)), 427–437. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-13\(27\)-427-437](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-13(27)-427-437)
- Бех, 2015 – Бех, І.Д. (2015). *Вибрані наукові праці. Т. 2: Виховання особистості*. Букрек. 641 с.
- Гетьман, Тимчик, 2023 – Гетьман, М.О., Тимчик, М.В. (2023). Теоретичні аспекти виховання у молодших підлітків самовладання в процесі занять бойовим мистецтвом. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Фізична культура і спорт*, 6(166), 29–32. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.6\(166\).06](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.6(166).06)
- Коломоець та ін., 2024 – Коломоець, Г.А., Малечко, Т.А., & Бублей, Ю.А. (2024). Формування вольових якостей учнів 5–7 класів на уроках фізичної культури в НУШ. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Фізична культура і спорт*, 3К(176), 257–260. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).57](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).57)
- Луценко та ін., 2025 – Луценко, В.В., Полішук, Т.В., & Бурлака, В.А. (2025). Виховання морально-вольової стійкості старших підлітків у спортивно-ігровій діяльності. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Фізична культура і спорт*, (5K(191)), 119–122. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05k\(191\).25](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05k(191).25)
- Фізична культура 10–11, 2022 – *Фізична культура. 10–11 класи. Рівень стандарту: Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти: затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698.* URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.fizichna-kultura-10-11-standart.pdf>
- Сембрат та ін., 2024 – Сембрат, С., Погребний, В., Кривенко, Ю., & Курочкин, В. А. (2024). Спортивні ігри як засіб виховання морально-вольових якостей учнів основної школи в умовах НУШ. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Фізична культура і спорт*, (9(182)), 211–214. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.9\(182\).37](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.9(182).37)

- Тимчик та ін., 2025 – Тимчик, М.В., Масол, В.В., & Дорохова, О.В. (2025). Формування морально-вольових якостей в юних спортсменів засобами спортивних ігор. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Фізична культура і спорт*, 3K(188), 313–316. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.03k\(188\).74](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.03k(188).74)
- Шматко, та ін., 2024 – Шматко, Я.В., Луценко, В.В., & Пігуль, Д.М. (2024). Виховання морально-вольових якостей учнів основної школи під час занять фізичною культурою. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Фізична культура і спорт*, 3K(176), 520–523. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).117](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).117)
- References**
- Artyushenko, A.O. (2003). Upbringing of strong-willed qualities in middle school students in the process of physical education classes: abstract of Ph.D dissertation in pedagogy. Kyiv. 20 p. [in Ukr.].
- Artyushenko, A.O. (2023). The potential of physical education and sports in the formation of students' will and strong-willed qualities. *Science and technology today*, (13(27)), 427–437. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-13\(27\)-427-437](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-13(27)-427-437) [in Ukr.].
- Bekh, I.D. (2015). *Selected scientific works. Vol. 2: Personality education*. Bukrek. 641 p. [in Ukr.].
- Getman, M.O., Tymchyk, M.V. (2023). Theoretical aspects of educating self-control in younger adolescents in the process of practicing martial arts. *Scientific journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15. Physical culture and sports*, 6(166), 29–32. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.6\(166\).06](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.6(166).06) [in Ukr.].
- Kolomoets, G.A., Malechko, T.A., & Bubley, Y.A. (2024). Formation of volitional qualities of students of grades 5–7 in physical education lessons at the National University of Ukraine. *Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15. Physical Education and Sports*, 3K(176), 257–260. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).57](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).57) [in Ukr.].
- Lutsenko, V.V., Polishchuk, T.V., & Burlaka, V.A. (2025). Education of moral and volitional stability of older teenagers in sports and games. *Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15. Physical Education and Sports*, (5K(191), 119–122. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05k\(191\).25](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05k(191).25) [in Ukr.].
- Physical Education. Grades 10–11. Standard level: Curriculum for general secondary education institutions: approved and given the stamp “Recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine” by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated August 3, 2022 No. 698. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.fizichna-kultura-10-11-standart.pdf> [in Ukr.].
- Sembrat, S., Pogrebny, V. ., Kryvenko, Yu. ., & Kurochkin, V. A. (2024). Sports games as a means of educating moral and volitional qualities of primary school students in the conditions of the New Ukrainian School. *Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15. Physical Education and Sports*, (9(182), 211–214. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.9\(182\).37](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.9(182).37) [in Ukr.].
- Tymchyk, M.V., Masol, V.V., & Dorohova, O.V. (2025). Formation of moral and volitional qualities in young athletes by means of sports games. *Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15. Physical Education and Sports*, 3K(188), 313–316. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.03k\(188\).74](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.03k(188).74) [in Ukr.].
- Shmatko, Ya.V., Lutsenko, V.V., & Pigul, D.M. (2024). Education of moral and volitional qualities of primary school students during physical education classes. *Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15. Physical Education and Sports*, 3K(176), 520–523. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).117](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).117) [in Ukr.].

ARTIUSHENKO Andrii

Doctor Science of Pedagogy, professor,
professor at the Department of theory and methods of physical education and sports,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

TROTSENKO Valerii

Ph.D in Pedagogy, professor, Head at the Department of sports games,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

FOSTERING COURAGE AND MORAL-VOLITIONAL RESILIENCE IN MIDDLE AND HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH APPLIED PHYSICAL TRAINING

Summary. Introduction. The problem of fostering courage and moral-volitional resilience in middle and high school students is particularly relevant in the context of modern physical education, which should contribute not only to physical development but also to the formation of socially significant and volitional qualities. Applied physical training provides opportunities for creating situations that require students to overcome difficulties, demonstrate courage, perseverance, self-control, determination, and purposefulness.

Purpose. The purpose of the study was to substantiate the theoretical and methodological approaches to fostering courage and moral-volitional resilience in middle and high school students through applied physical training and to determine the pedagogical conditions for their effective development.

Methods. The study employed theoretical analysis and generalization of scientific and methodological literature, pedagogical observation, pedagogical testing, assessment of students' volitional qualities, and a pedagogical experiment. The experimental program included a set of applied physical exercises and motor tasks aimed at developing

courage, determination, perseverance, endurance, self-control, and purposefulness.

Results. The study identified the main volitional qualities that can be effectively developed through applied physical training. The pedagogical conditions contributing to effective moral-volitional education were substantiated, including systematic training, gradual complication of motor tasks, creation of situations requiring overcoming difficulties, an individual approach, positive pedagogical stimulation, and compliance with safety requirements. Criteria and indicators for assessing the levels of students' moral-volitional resilience were proposed. The results demonstrated positive dynamics in the indicators of the experimental group.

Originality. The scientific novelty of the study lies in the substantiation and systematization of pedagogical conditions for fostering courage and moral-volitional resilience in middle and high school students through applied physical training, as well as in the development of a set of applied physical exercises and motor tasks focused on the targeted development of specific volitional qualities.

Conclusion. Purposeful use of applied physical training during physical education lessons creates favorable conditions for the comprehensive development of students' moral and volitional sphere. The proposed approach can be used by physical education teachers to enhance students' courage, determination, perseverance, endurance, self-control, and purposefulness, provided that the content and intensity of physical activities correspond to students' age, individual capabilities, and safety requirements.

Keywords: middle and high school students, physical education, applied physical training, courage, moral-volitional resilience, volitional qualities, bravery, determination, perseverance, endurance, self-control, purposefulness.

Одержано редакцією 03.08.2026
Прийнято до публікації 20.08.2026

 <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2026-3-190-195>

 <https://orcid.org/0009-0008-1830-624X>

ЗАБРАНСЬКИЙ Віталій

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент катедри методики навчання математики,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

 v.ya.zabranskyu@npu.edu.ua

УДК 373.5.091.33:51:004.9(045)

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У САМОСТІЙНІЙ НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З МАТЕМАТИКИ⁴

У статті досліджуються методичні аспекти використання цифрових технологій у самостійній навчальній діяльності учнів під час навчання математики.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю реалізації компетентнісного підходу та положень концепції Нова українська школа, що орієнтують освітній процес на формування навчальної автономії, здатності учнів до самоосвіти, саморегуляції, критичного мислення та навчання впродовж життя. Водночас практика навчання математики свідчить про недостатню методичну обґрунтованість використання цифрових технологій у підтримці самостійної діяльності школярів.

Метою статті є визначення та обґрунтування методичних аспектів використання цифрових технологій як засобу підтримки самостійної навчальної діяльності учнів у процесі навчання математики.

Теоретико-методологічною основою дослідження є компетентнісний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи до навчання, сучасні концепції цифровізації освіти та організації самостійної навчальної діяльності учнів.

У дослідженні використано теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної, методичної та наукової літератури, узагальнення сучасних підходів до використання цифрових технологій у математичній освіті, систематизацію та теоретичне моделювання.

Проаналізовано дидактичні можливості цифрових технологій у процесі навчання математики, зокрема візуалізацію математичних понять, інтерактивність, індивідуалізацію навчання, підтримку самоконтролю та рефлексії.

Обґрунтовано методичні аспекти організації самостійної діяльності учнів із використанням цифрових ресурсів: структуризування навчальної діяльності, алгоритмізацію роботи, організацію дослідницької діяльності, диференціацію навчальних завдань і педагогічний супровід самостійного навчання.

Висвітлено можливості використання GeoGebra, Desmos, LearningApps, Wordwall та Classtime у процесі навчання математики.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні моделі організації самостійної роботи учнів із використанням ІКТ, яка охоплює мотиваційний, змістовий, діяльнісний, цифровий та рефлексивно-оцінювальний компоненти.

Доведено, що ефективність використання цифрових технологій залежить від педагогічно обґрунтованої організації самостійної навчальної діяльності учнів.

Зроблено висновок, що цифрові технології є ефективним засобом розвитку математичної компетентності, навчальної автономії та дослідницьких умінь учнів за умови їх методично доцільного використання в освітньому процесі.

Ключові слова: самостійна навчальна діяльність; навчання математики; цифрові технології; цифрове освітнє середовище; інформаційно-комунікаційні технології; математична компетентність; навчальна автономія; динамічні математичні середовища; інтерактивні освітні платформи.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти характеризується активною цифровізацією освітнього процесу та впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у навчальну діяльність учнів. Концепція Нової української школи орієнтує навчання на формування компетентної особистості, здатної до самостійного здобуття знань, критичного мислення, самоорганізації та навчання впродовж життя. У цьому контексті особливого значення набуває проблема організації самостійної навчальної діяльності учнів під час вивчення математики.

Математика як навчальний предмет має значний потенціал для розвитку логічного мислення, дослідницьких умінь і навчальної

⁴ Розкриття інформації про використання III. Під час підготовки статті такі інструменти використовувалися для покращення стилю викладу та допомоги у перекладі й редагуванні тексту.